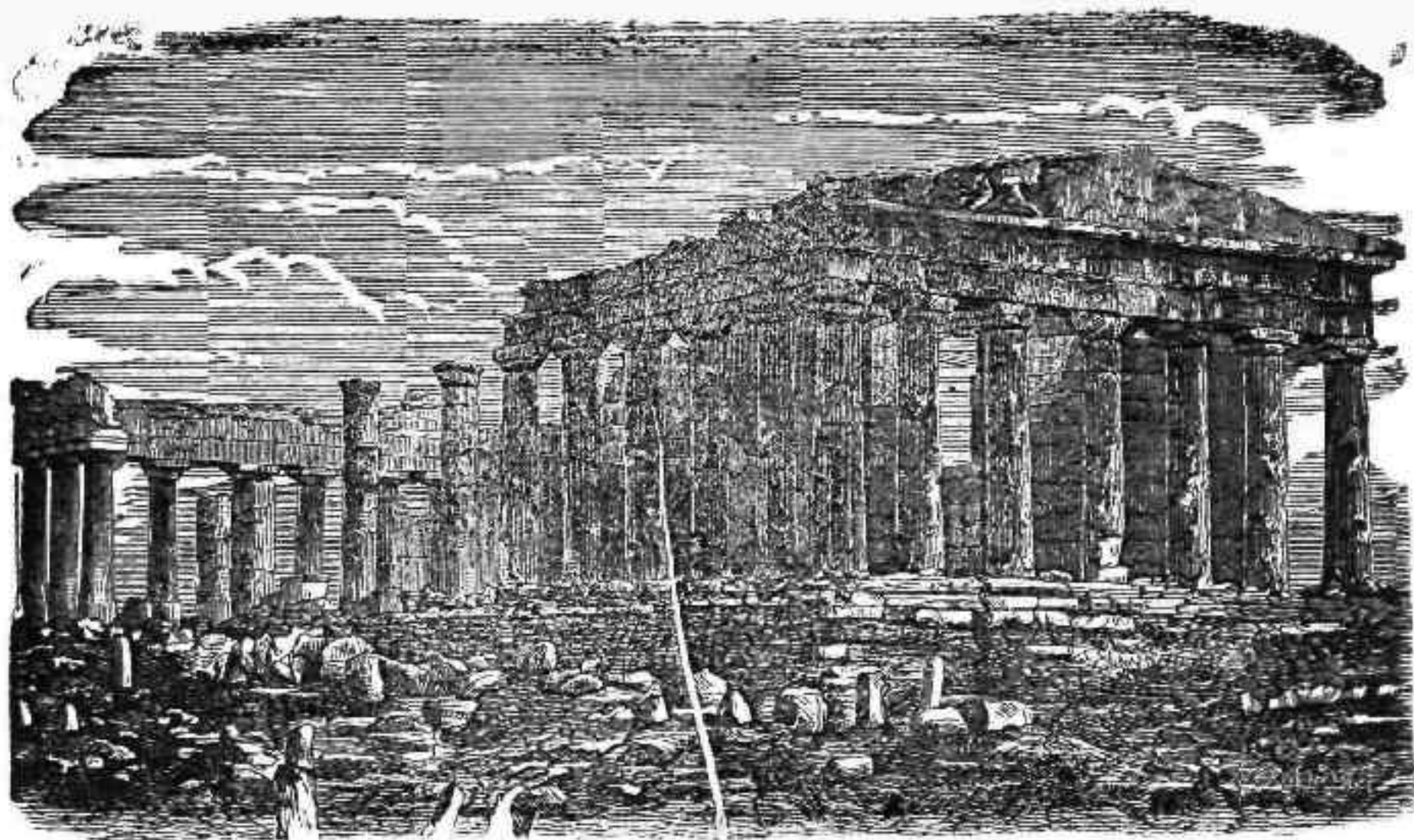

ΠΑΡΘΕΝΩΝ

ΕΤΟΣ Β'. — ΦΥΛΛ Θ'.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1872

ΑΡΙΘΜΟΣ 21.

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ.

~~~~~

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΗΝ.

• Ἄξιόν γε παρατηρεῖν τὰ ὑπὸ τῶν πολλῶν
ἐν τοῖς πένθεσι γινόμενα καὶ λεγόμενα. •

(Λουκιαν., περὶ Πένθους § 1.)

Ἡ ἐκπλήρωσις τῶν θρησκευτικῶν
καθηκόντων διὰ τοὺς ἀποθανόντας, θεω-
ρεῖται χρέος ἱερώτατον, ὑπὸ τε τῆς κοι-
νωνίας καὶ τῆς θρησκείας ἐπιβαλλόμε-
νον εἰς τοὺς συγγενεῖς, καὶ ἐν ἐλλείψει
τούτων εἰς πάντα ἄνθρωπον. Διότι οἱ
ταφῆς στερηθέντες, ὡς ἀλλαχοῦ ἀνεφέ-
ραμεν, νομίζεται ὅτι περιπλανῶνται εἰς
τὴν γῆν οἰκτρὰς ὑποφέροντες βασάνους,
ὡς ἐπίστευον καὶ οἱ ἀρχαῖοι ὅτι περὶ τὰ
ὑδάτα τὴν Στυγὸς οὗτοι περιεπλανῶντο.
Μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἐκτε-
λοῦσι λοιπὸν οἱ συγγενεῖς τὰ πρὸς τὸν

[ΠΑΡΘΕΝΩΝ — ΕΤΟΣ Β'.]

νεκρὸν καθήκοντα, οὐδὲν παραλείπον-
τες, διότι ἔλλειψιν ἀγάπης καὶ φιλαν-
θρωπίας τὸ τοιοῦτο θεωροῦσιν καὶ διὰ
τοῦτο δυστύχημα μέγιστον θεωρεῖται
τὸ ἐν ξένη γῇ, μακρὰν τῶν συγγενῶν
καὶ φίλων, ἀποθνήσκειν. Τί γιὰ τ' ἐσᾶς,
λέγει κλέφτης τις ἐν δημοτικῷ ᾠσματι
πρὸς τοὺς συντρόφους του:

Τί γιὰ τ' ἐσᾶς στερεοῦμαι μᾶνα καὶ συγγενάρια,
μᾶνα γιὰ τὴν κεκοσμά, γυναῖκα γιὰ τὸ ξύδι
παπάδες καὶ πνευματικούς γιὰ τὸ καλὸ τὸ σχώ-
[ριον 1.]

Ὅταν ἀσθενῇ τις κινδυνεύει νὰ ἀ-
ποθάνῃ προσκαλεῖται ὁ ἱερεὺς, ὅπως ἐ-

1) Ζαμπελ., Ἑσπ. Διημ. τῆς Ἑλλάδος σ. 695.
— Passow, Carm. popul. p. 419. — Καὶ ὁ Λα-
τίνος ποιητὴς Τίβουλος, μακρὰν τῆς πατρίδος του
Ῥώμης ἐν τῇ νήσῳ Κερκύρα ἐξόριστος ὢν τὴν
αὐτὴν ἰδέαν ἐκφράζει: (Eleg. I. iii 5 sq.)

.... Non hic mihi mater
quae legat in maestos ossa perusta sinus;
Non soror, Assyrios cineri quae dedat odores,
et flet effusus ante sepulera comis.

ξομολογήσει αὐτόν· τῷ μεταδίδει δὲ τῆς θείας κοινωνίας, καὶ ἀναγινώσκει τὰς εὐχὰς τῶν ψυχορραγούντων· ἡ εὐχή λέγεται ἀνεπαύσεις, ἐξ οὗ καὶ ἡ λέξις ἀνεπαύθη ὁ νεκρὸς, τὸν ἀνεπαύσε καὶ αἱ τοιαῦται¹⁾. Ἄν δὲ ὁ ψυχορραγῶν ἀγωνιᾷ ἀσπασῶσι τοὺς ἡλούς ἐκ τῶν μανδάλων τῶν θυρῶν, ὅπως ταχύτερον ἡ ψυχὴ ἐκβῇ καὶ μὴ τυραννῇται²⁾. Προσεύχονται δὲ πάντες οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθνήσκοντος, καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ προσέρχονται ὅπως ἀμοιβαίως συγχωρηθῶσι, διότι ἀπάνθρωπον καὶ ἀντιχριστιανικὸν θεωρεῖται τὸ ἀρνεῖσθαι συγχώρησιν τῷ ἐκπνέοντι. Ἐκ τοῦ χρόνου δὲ τῆς ἀγωνίας καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὴ κρίνεται· διότι τῶν δικαίων ἡ ψυχὴ εὐκόλως καὶ ἀσμένως ἐξέρχεται τοῦ σώματος, ἐν ᾧ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀγωνιᾷ καὶ προσκαθεῖν ἀ μένη ἔτι ἐν τῷ θνητῷ αὐτῆς ἐνδιατήματι³⁾ τὸ πλῆθος τῶν παρισταμένων δαιμόνων τρομάζουσα. «Οἶον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχὴ χωριζομένη τοῦ σώματος!» λέγει ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία· «πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα· πρὸς τοὺς ἀγγέλους τὰ ὄμματα στρέφουσα, ἀπρακτα καθικετεύει».

Ὅταν δὲ τέλος ἐκπνεύσῃ ὁ ἀσθενὴς, ἀνοίγουσι τὰ παράθυρα καὶ τὰς θύρας τῆς οἰκίας ὅπως οἱ ἄγγελοι ἀκωλύτως εἰσέρχονται⁴⁾. Διότι πιστεύουσιν ὅτι οἱ

ἄγγελοι τὰς ψυχὰς παραλαμβάνουσι¹⁾. Εἰς σημεῖον δὲ τοῦ θανάτου ἀνάπτουσι λαμπάδας καὶ θυμιῶσι λίβανον²⁾, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι ἐποίουν³⁾. Ὁ βαρῶνος Οὐ ἀναφέρει⁴⁾ ὅτι σφάζουσιν ἀλέκτορα τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ὅπως δηλαδὴ ἔκαμεν ὅταν ἀπέθνησκεν ὁ Σωκράτης, ἀλέκτορα εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν θυσιάσας⁵⁾, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον, ὡς καὶ ὁ Wachsmuth ὀρθῶς παρατηρεῖ⁶⁾, δὲν εἶναι παντάπασιν ἀκριβές.

Οἱ πλησιέστεροι συγγενεῖς κλείουσι τὰ ὄμματα καὶ τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος, ἐπισύροντες τρεῖς ἡρέμα τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ προσώπου⁷⁾, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες⁸⁾ καὶ Ῥωμαῖοι⁹⁾ συνείθιζον. Φράζουσιν δὲ τὸ στόμα καὶ τὰ ὦτα διὰ βάμβακος, τὸ δὲ ἔθιμον τοῦτο συνειθίζεται καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὸν Sonnini¹⁰⁾.

Γυναῖκες σαβανώτριαι καλούμεναι λούουσιν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν συγγενοῦς τὸν νεκρὸν μὲ ὕδωρ καὶ οἶνον¹¹⁾, ὡς καὶ

1) Πρωτόδικος σ. 11.—Περὶ τῆς δοξασίας ταύτης ἐν ἐκτάσει ὁμιλοῦμεν ἐν τῷ 6. μέρει τοῦ α'. τόμου τῆς ἡμετέρας Μελέτης ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, ἐν τῷ περὶ Χάρου κεφαλαίῳ.

2) Πρωτόδικος αὐτ.

3) Paulus, p. 48. «Acerra ara quae ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebant.»

4) Ouy, Aufzeichnungen eines Jahres am Hase zu Athen. τ. I. σ. 165.

5) Πλάτων, Φαίδων τ. I. σ. 418 z. ed. st.

6) Wachsmuth, ἐνθ. αν. σ. 107.

7) Πρωτόδικος, ἐνθ. αν. σ. 11.

8) Γέρας θανόντων τοῦτο λέγεται παρ' Ὁμήρῳ (Ὀδυσσ. Ω. 296.—Hermann, Griechische Privatalterthums σ. 199 σημ. 3.) Τοῦ σφάζεσθαι τὰ ἡμέτερα λέγουσι νῦν, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ὅσοι ἡ ὀφθαλμοὺς καθαιρετὴν (Ἰλιάδ. Α. 432. Ὀδυσσ. Α. 425 Ω. 295) καὶ συγκλείειν ὄμματα (Εὐριπίδ., Ἑκαβ. 430—Ἰων 241.)

9) Vergil., Aen. IX, 487.—Lucanus, Phars. III 740.—Plin., N. H. XI. 37. § 150.—Senec., Contr. IX, 27 p. 268. Burs.—Ovid., Trist. III, iii, 44. Heroid. I, 143. X. 120. Ἐλέγετο δὲ τοῦτο operire, premere, claudere, condere oculos morientibus.

10) Sonnini, Voyage en Grèce et en Turquie. 1801. t. 11. p. 156.—Τοῦτο δὲ ὅπως μὴ ἡ ὄψις τοῦ νεκροῦ μέναι ἀγρία (Αντωνιάδ., Κρητικὴ σ. 345.)

11) Bybilakis, Neugriechisches Leben 1840

1) Πρωτόδικος, Περὶ τῆς παρ' ἡμῶν παρῆς μετὰ σημειώσεων καὶ παραβολῶν πρὸς τὴν ταφὴν τῶν ἀρχαίων. Ἐν Ἀθήναις 1860 σ. 40. (Εἰς 8ον σ. 4—7 Προλόγου.—9—19 περιγραφῆς τῶν ἐθιμῶν. 19—23 φρασσιολογία καὶ λεξιλόγιον. 23—32 σημειώσεις ἐν οἷς τὰ ἔθιμα πρὸς τὰ ἀρχαῖα παραβάλλονται.)

2) Χαρ. Μεγδάνου, ὁ λύχνος τοῦ Διογένοους ἢ Ἡθικαὶ χαρακτῆρες 1848 σ. 273.

3) Πρωτόδικ., ἐνθ. αν. σ. 60.

4) Sonnini, Voyage en Grèce et en Turquie. t. II p. 156.—ὁ Wachsmuth, Das alte Griech. im neuen, σ. 107) ἀναφέρειν τὸ τοιοῦτον ἔθιμον, ὅπερ εἰς Ἀθήνας, ὡς λέγει, ἤκουσε, νομίζει ὅτι γίνεται ὅπως εὐκολώτερον ἡ ψυχὴ ἐξέρχεται.—Καθ' ὅσον ἐξήτασα καὶ τοι τὸ ἔθιμον τοῦτο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἐν χρήσει, ἀγνοεῖται ἡ αἰτία δι' ἣν γίνεται.

παρ' ἀρχαίοις ἐλούετο καὶ μὲ ἀρώματα ἠλείφετο ὁ νεκρὸς ¹⁾. περιτυλίσσουν δ' ἀκολουθῶς αὐτὸν μὲ λευκὸν ὕφασμα, τὸ σάβανον ²⁾, ὅπερ ἔχει ἀναλογίαν πρὸ τὸ φᾶρος, δι' οὗ ἐπὶ Ὀμήρου περιένδυνον τοὺς νεκροὺς ³⁾ καὶ πρὸς τὰ λευκὰ τῶν ἀποθνησκόντων ἐεδύματα, ἅτινα πολλοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι ⁴⁾.

Μετὰ τοῦτο στολίζουσι τὸν νεκρὸν ἐνδύοντες αὐτὸν, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι συνείθιζον ⁵⁾ μὲ τὰ καλλίτερά του ἐνδύματα ⁶⁾, πρὸ πάντων μὲ ὅσα δὲν εἶχε φορέσει ⁷⁾. ἂν δὲ ἦναι γυνὴ ἢ ἀποθανοῦσα τῆς φοροῦσι τὴν νυμφικὴν αὐτῆς ἐσθῆτα ⁸⁾. ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν νέων ἐπιθέτουσιν στέφανον ἐξ ἀνθέων ἐπὶ δὲ τῆς τῶν ἐγγάμων τὰ στέφανα τοῦ γάμου ⁹⁾, σ. 63.—Guys, Voyage littéraire en Gr. 1776.—t. I. p. 285.—I. Δαμπρίδου, Ζαγοριχὰ σ. 197.—M. P. Vreto, Mélanges Néohelléniques. 1856 p. 29.—Κατὰ τὸν Πρωτόδικον (αὐτ. σ. 41) οὐδέποτε τοὺς νεκροὺς μύροις χρίουσι, ἢ λούουσιν ἀνευ ἀνάγκης. Λούουσι δὲ χλιαρῇ ὕδατι, ἂν ἀκαθαρσίαι τις ἐκ τῆς ἀσθενείας ἔμεινεν.—H. Mathieu, la Turquie. t. II. p. 413. Τοὺς ἀποθανόντας κληρικοὺς λούουσι δύο ἱερεῖς βοηθούμενοι καὶ ὑπ' ἐνὸς διακόνου.—Τοὺς νεκροὺς λούουσι καὶ οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Γότθοι καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς (Ricaut, Hist. de l'église grecque. p. 434.

1) Ὀδυσσ. Ω. 44 κς.—Εὐριπ., Φοινισσ. 1667.—Ἰσάκος, π. Φιλοκτήτου κλήρου σ. 443 καὶ 209.—Λουκιαν., π. Πένθους 41.

2) Ἡ λέξις ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρῇ· εἶναι δὲ λατινικὴ sabanum, savanum.—Ἐχει δὲ τὸ σάβανον τριῶν πήχεων μῆκος καὶ τῷ περῶσιν εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ νεκροῦ κατὰ σαρκα. (Πρωτόδικος, σ. 12.) Ἐν Κύπρῳ λέγεται μὴ ζαρων. (Ἀθ. Σακελλάριου, Κυπριακὰ τ. I. σ. 288.)

3) Ἰλιάδ. Ψ. 352. κς.—Ὀδυσσ. Β. 97 κς. Τ. 438 κς. Ω. 432.

4) Πυρρῶν, Λ. γ'. I.—Ἀρτεμιδωρ., Ὀνειροκριτ. Β. 3.—Becker, Charicles. t. II. σ. 472.

5) Δίλιαν., Ποικ. Ἰστ. Α'. 16.

6) Guys, ἀνθ. αν. τ. I. σ. 296.—Vreto, ο. ε. κλπ.—Ricaut, Hist. de l'église grecque. 1640 p. 295.

7) Πρωτόδικος, σ. 41.

8) Tournefort, Relation d'une voyage du Levant. t. I. p. 127.—Sonnini, ἐνθ. αν.—Ὁ Wachsmuth (ἐνθ. αν. σ. 449) ὑποθέτει ὅτι τοῦτο ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος ἀναφερόμενον ἐν ἑρμηνείᾳ τοῦ ρς'. Καρθαγένης, ὅτι οἱ ἐπιτάφιοι ἐπιθαλάμιοι θά καταντήσωσι.

9) A. P. Vreto, Memoria su di alcuni costumi nell'isola di Leucade. p. 44. M. P. Vreto, Mélanges Néohelléniques p. 30.

ὁ ἔθιμον καὶ παρ' ἀρχαίοις ἐπεκράτει ¹⁾. Πάντων τούτων ἐκτελεσθέντων, θέσαντες τὸν νεκρὸν ἐπὶ τάπητος ἢ σινδόνης, φέρουσιν ἐκ τῶν τεσσάρων ἄκρων κρατοῦντες καὶ ἀποθέτουσιν ἐπὶ κλίνης χαμαλῆς καὶ στενῆς ²⁾ ἐπὶ τούτῳ παρασκευασθείσης ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης, ἢ χαμαὶ εἰς τὸ ἔδαφος ³⁾. (βάνουν τὸν νεκρὸν ἐς τὴν μέση), ὅπερ εἶναι ἢ πρόθεσις, τὸ προτίθεσθαι τὸν νεκρὸν, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ⁴⁾ καὶ Ρωμαίων ⁵⁾. Σπανίως εἰς τινὰς περιστάσεις πρὸ πάντων ὅταν ὁ νεκρὸς ἀπέθανε διὰ βιαίου θανάτου, ἐκτίθεται ἢ πρὸς τὰ πρόθυρα τῆς οἰκίας ⁶⁾, ὡς καὶ παρ' ἀρχαίοις ⁷⁾, ἢ εἰς τὸ ὑπαιθρον· καὶ εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀναφέρονται αἱ ἀκόλουθοι εἵχοι δημοτικοῦ τινος ἄσματος:

Ὅταν θέλω ν' ἀποθάνω
μιά παραγγελιά θά κάνω,
νά με βάλλουν ἐς τὸ κρεβάτι,
νά με βγάλουν ἐς τὸ χαγιάτι,
νά ρτουν ὅλοι νά με ἰδοῦνε,
κι' ὅλοι νά με λυπηθοῦνε. 8)

Καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἀνέχεται διὰ προσκεφαλαίων, οἱ δὲ πόδες εἰσὶ δεδεμένοι διὰ ταινιῶν μελανοῦ χρώματος ⁹⁾, ὅπερ ὁμοιάζει πρὸς τὴν συνείθειαν τῶν ἀρχαίων τοῦ νὰ κοσμῶσι

1) Λουκιαν., π. πένθους. §. 41. τ. II. σ. 927. ed. Reitz.—Becker, Charicles. t. II. σ. 472.—Franz, elementa epigraph. Graecae. σ. 331.—Curtius, inscript. ἐν Rheinisches Museum f. Philologie 1843. σ. 104.

2) «Ἄνω λίαν μακρᾶς κιθωτοῦ» κατ' Ἀντωνιάδην (Κρητικὴ σ. 345.)

3) Πρωτόδικος, σ. 41.

4) Προδ., Ε. 8.—Εὐριπιδ.,—Ἀλκυστ. 664. Ἰκατιδ. 53.—Δημοσθένης, σ. 1071, 4.—Λυσίας, σ. 131, 35.

5) Βλ. Marquardt, Römische Privatalterthum. τ. I. σ. 353—354 καὶ τοὺς αὐτόθι ἀναφερομένους συγγραφεῖς.

6) Guys, ἐνθ. αν. I. p. 287. Wachsmuth, Das, alte Griechenland im neuen σ. 408.

7) Ἰλιάδ. Τ. 212. κλπ.—Pers., sat. 3. «in portam rigides calces extendit.»—Hermann, Griechische Privatalterthums σ. 41.—διὰ τοῦς Ῥωμαίους βλ. Becker, Gallus t. III σ. 52.

8) Λιανοτράγουδα, ἑκδ. Τεφαρίκη, 1868. σ. 299.

9) Πρωτόδικος, σ. 41.

μέ ταινίας τοὺς νεκρούς¹⁾. Τὸ πρόσωπον ἀσκεπὲς πάντοτε μένον²⁾, στρέφεται πρὸς ἀνατολὰς³⁾. αἱ δὲ χεῖρες σταυρώνονται, καὶ ἐπ' αὐτῶν τίθεται εἰκὼν τις ἁγίου⁴⁾. Παρὰ τὴν νεκρικὴν κλίνην ἀνάπτονται δύο λαμπάδες μία πρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ ἑτέρα πρὸς τοὺς πόδας, διὰ κεχρωματισμένων ταινιῶν περιτετυλιγμέναι⁵⁾. Οὕτω δὲ ποιήσαντες περικικλοῦσι τὸ λείψανον κλαίοντας αἱ γυναῖκες καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς, καὶ παραμένουσι μέχρι τῆς ἐκφορᾶς ᾄδουσαι μυρολόγια, περὶ ὧν ἐκτενέστερον ἐν τοῖς περὶ μυρολογίων ὁμιλοῦμεν.

Ὁ Faugier ἀναφέρει ὅτι αἱ γυναῖκες ἅμα κλείσωσι τὰ ὄμματα καὶ τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ, ἀποχωροῦσιν εἰς γείτονα οἰκίαν συγγενοῦς ἢ φίλου των, ὅπου ἀλλάσσουν, λευκὰ ὡς διὰ γάμων ἐνδύματα φοροῦσαι, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι φυλάττουσι τὴν κεφαλὴν ἀσκεπῇ καὶ λυτὴν τὴν κόμην. Ἐν ᾧ δὲ οὕτω ἐνδύονται, ἄλλαι γυναῖκες καταγίνονται διὰ τὸν στολισμὸν τοῦ νεκροῦ, ἐπιστρέφουσι δὲ, ἀφίνουσαι τὰς θύρας τῆς οἰκίας ἀνεωγμένας, ὅπως εἰσέρχονται οἱ γείτονες⁶⁾.

Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος διετηρεῖτο τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον τοῦ θέτειν νόμισμα ἐπὶ τῶν χειλέων τοῦ νεκροῦ⁷⁾. Τοῦτο κατ' ἐξοχὴν συνειθίζεται ἐν Μακεδονίᾳ⁸⁾, Θράκῃ⁹⁾, εἰς τινὰ μέρη τῆς

Ἑλλάδος¹⁾, καὶ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου καὶ περατίκιον καλεῖται²⁾. Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι ἀρχαιότατον· ὁ Λουκιανὸς ὡς γνωστὸν πολλαχοῦ μέμνηται αὐτοῦ³⁾· ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ ἄλλοι Ἕλληνες⁴⁾ καὶ Λατῖνοι συγγραφεῖς⁵⁾· σώζονται προσέτι ἱκανὰ ἀπεικονίσματα νεκρῶν φερόντων ὀβολὸν εἰς τὸ στόμα ἐπὶ διαφόρων μνημείων τῆς τέχνης⁶⁾· καὶ νομίσματα δὲ εὑρέθησαν ἐπὶ νεκρῶν εἰς πολλοὺς ἑλληνικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς τάφους⁷⁾.

Οὐ μόνον δὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις συνειθίζετο τοῦτο, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς⁸⁾ καὶ τοῖς Βλάχοις⁹⁾. Ἀκόμη δὲ μέχρι τοῦ νῦν ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς¹⁰⁾ καὶ τοῖς κατοικοῖς τοῦ Morvan ἐν Γαλλίᾳ, ἐνθα οἱ χωρικοὶ θέτουσι νόμισμα εἰς τὴν χεῖρα τοῦ νεκροῦ πρὶν ἢ τὸν θάψωσιν¹¹⁾· ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἔθιμον τῶν χωρικῶν τοῦ Jura, αἵτινες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ ἔθετον ξύλινον σταυρὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ νόμισμα¹²⁾. Ὁ

1) Stephani, Reise durch das nördliche Griechenland. σ. 38.

2) Πρωτόδικος, σ. 44.—Ἀνάλογος ἡ λέξις πρὸς τὴν ἀρχαίαν πορθμήτιον.

3) Λουκιαν., π. Πένθους § 10 (I. II p. 926 ed. Reitz) «ἐπειδὴν τις ἀποθάνῃ τῶν οἰκείων, φέροντες ὀβολὸν εἰς τὸ στόμα κατέθηκον αὐτῷ, μισθὸν τῷ πορθμῆτι τῆς ναυτιλίας γεννησόμενον.» Βλ. καὶ Νεκρικ. Διάλογ. ΙΑ. 4. — Κατάπλους, § 48.

4) Πausan., I, κη. 4 — Ἀριστοφ., Βατραχ. 440.—Σχολ. αὐτ. καὶ εἰς Λυσιστρ. 599.—Πισυχ., λ. Δανάκη.

5) Juvenal., III, 267. — Vergil., Aen. VI, 299 sqq.

6) Gerhard, Antik. Bildwerke. πιν. 409.—Panofka, Gemmen mit Inschriften in der Königl. Museum zu Berlin, Haag, Kopenhagen κλπ.—ἐν Πρακτικῇ τῆς ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου 1851. πιν. III. εἰκ. 34.—

7) Staekelberg, Die Gräber der Hellener. πιν. IV σ. 42.—Braun, ἐν Jahrbücher des reich. Vereines f. Alterth. t. XVII. σ. 410 κα.

8) Grimm, Deutsche Myth. σ. 794 (II ἐκδ.)

9) Schott, Valachische Märchen σ. 302.

10) Hahn, Albanesisches Studien. τ. I. σ. 451.

11) Baudien, Le Morvan. t. I. p. 33.

12) D. Monnier, Moeurs et usages singuliers de Jura. p. 22.

1) Σχολ. εἰς Εὐριπίδ. Φοινισ. 4626.

2) Guys, ἐνθ. αν. p. 296.

3) Πρωτόδικος, σ. 42.—ἴσως τὸ ἀνὰ πρόσωπον ἐστραμμένος τῶν ἀρχαίων περὶ οὗ βλ. σ. 4139, σημ. 6. καὶ 7.

4) Ἀντωνιάδου, Κρητικῆς σ. 345.

5) Πρωτόδικος, σ. 44.

6) Faugier, Chants populaires de la Grèce moderne p. XXXVIII

7) Λευκίτζης, Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων κλπ. σ. 30 «ἐν πολλοῖς τόποις τῆς Ἑλλάδος ἐντιθέσιν τῷ τοῦ νεκροῦ στόματι νομισμάτιον.» — Vrété, Mélanges Néohelléniques. p. 30. «L'obole de Charon est encore mise religieusement sous la langue des morts dans certaines parties de la Grèce.»—Βλ. καὶ τὸ περὶ Χάρου ἀρθρον.

8) Πρωτόδικος σ. 44.

9) Βλάχιος Γ. Σκορδέλης, ἐν Πανδώρα τ. XI. σ.

κύριος Πούλιος νομίζει ¹⁾ ὅτι ἀντὶ τοῦ ὀβολου «διὰ τὸ χριστιανοὺς εἶναι τοὺς κατοίκους, κήρινον σταυρὸν τῷ στόματι τοῦ νεκροῦ ἐντιθέασιν». Ἀλλ' ἡ συνήθεια αὕτη ἔχει νομίζομεν μᾶλλον σχέσιν πρὸς τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἔθιμον τοῦ φράττειν τὸ στόμα τοῦ νεκροῦ διὰ βάμβακος, οὐδεμίαν δ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἀρχαῖον τοῦ θέτειν ὀβολόν.

Ἐθιμόν τι, τὸ θραύειν τὰ πήλινα ἀγγεῖα, ἅτινα περιεῖχον τὰ φάρμακα, ἅμα ὁ ἀσθενὴς τελευτήσῃ ²⁾ φαίνεται ἀνήκον εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν· τοῦτο δὲ συμπεραίνομεν, διότι ὁ λαὸς νομίζει ὅτι διὰ τοῦ κρότου τῶν θραυμένων τούτων ἀγγείων ἐκδιώκονται οἱ δαίμονες, ὅσοι περιτρέχουσι, ζητοῦντες νὰ σύρουσι διὰ τῆς βίας εἰς τὴν κόλασιν ψυχὰς ³⁾, ἡ δὲ πρόληψις αὕτη ἔχει μεσαιωνικὸν τινα χαρακτῆρα.

Ὁ νεκρὸς θάπτεται ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον ⁴⁾, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ⁵⁾, οὐχὶ ὅμως ποτὲ μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ⁶⁾. Τέσσαρες ἄνδρες συγγενεῖς ἢ φίλοι τοῦ θανόντος θέτουσι τὸ πτώμα εἰς τὴν νεκρικὴν θήκην, νεκροθήκην, ἢ θήκην ⁷⁾ καὶ ξυλοκρέβατον ⁸⁾ συνήθως καλουμένην, καὶ ἐκφέρουσιν αὐτὸ τῆς οἰκίας, ἐν μέσῳ σπαρακτικῶν κραυγῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες τὸ ὕστατον αὐτὸ χαιρετῶσι· αἱ κραυγαὶ αὐταὶ ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ τοῦ νεκροῦ λέγονται ἔξοδι ἐκ τῆς λέξεως ἐξόδου, ἥτις εἷς

τε τὴν Παλαιὰν Διαθήκην φέρεται μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν ¹⁾, καὶ εἰς τὰ βαρβαρογραφικὰ ποιήματα ἀπαντᾷ ²⁾.

Τὸ λείψανον περιφέρεται διὰ τῶν κυριωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως ³⁾, πενθίμως κρουομένων τῶν κωδῶνων τῆς ἐκκλησίας ⁴⁾. Τὴν νεκρώσιμον πομπὴν κάλλιστα περιγράφει ὁ κύριος Ἀντωνιάδης ἐν τοῖς ἐξῆς:

Ἐμπροσθεν βαίνουντι παῖδες, καλὰ θοὺς εἰς χεῖρας
[κρατοῦντες,
ἐνθα τεμάχια εἶναι τυροῦ καὶ ἐκλεκτοὶ διπυρῆται·
καὶ ἄλλοι πλησίον αὐτῶν εἰς ἀγγεῖα κομίζουσιν
[οἶνον,
ὅστις σπονδὴν τῶν νεκρῶν εἰς καιροῦ παλαιού·
[ἐνθυμίζει...
(Ταύτην τὸ ἔθνος ἡμῶν μακαρίαν καλεῖ τῶν
[θανόντων...)
Εἶτα δὲ σύμπαν τὸ πλῆθος σιγῶν τοὺς θανόντας
[προπέμπει.
Καὶ ἤδη βαδίζουσιν ἐν ὕμνοις πενθίμοις τὴν πλά-
[νην τοῦ κόσμου
φάλλουσι φάλται· σεμνοὶ δὲ ἱερεῖς πρὸς τὸν ὕψι-
[στον ταίνουσιν
τῶμα, καὶ λέγουσιν εὐχὰς εἰς ψυχῆς σωτηρίαν καὶ
[οἱ ἄνδρες,
δῶτε ποιήσαντες τάξεις μακρὰς ἐκατέρωθεν, τῶ πλον
στρέφουσι κάτω, τὴν γῆν ὡς νὰ θέλουν μ' αὐτὸ
[νὰ τροπήσουν,
ἥτις σκληρῶς πρὸς τὸ σπλάγχχνον αὐτῆς ἐπισύρει
[ἐκείνον,
ὅστις ὑπὲρ ἐλατρείας εἰκὼν εἰς τὴν Κρήτην ὄτ' ἔζη.
Γόοι σκληροὶ γυναικῶν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δράκου
[σπαράττουσιν
πᾶσαν καρδίαν δεινῶν ὑποστῆσαν ὁμοίων τὰ πάθη,
οἷα σπανάως ἐλλείπουσιν· καθότι τίς εἶναι ἐκεῖνος,
ὅστις δὲν εἶδε θανόντ' ἀδελφόν ἢ γονέα ἢ τέ-
[κνον;... 5)

Τὸ λείψανον δὲν παρακολουθοῦσιν οἱ

1) Χ. Πούλιος, *Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ γένους τῶν νῦν Ἑλλήνων*, 1870 σ. 26.

2) Pouqueville, *Voyage dans la Grèce* t. VI, p. 146.—

3) Ἀντωνιάδου, *Κρητικὴ* σ. 347.

4) H. Mathieu, *La Turquie et ses différents peuples*. t. II p. 143. «C'était faire injure aux defunts que de les garder trop longtemps à la maison.

5) Ἰλιάδ. Ψ. 74. Εὐσταθ., εἰς Ἰλιάδ. θ. 440.—Ἰσακός, π. Φιλοκτ. κλήρου σ. 143.

6) Πρωτόδικος, σ. 13.

7) Αὐτ. σ. 14.

8) Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (ληνός, πίελος, ὄροισι, λάρναξ, σαρός, Πολυδεύκ., I. 450) κατασκευάζοντο συνήθως ἐκ ξύλου κυπαρίσσου (Θουκυδ., B. 340.—Πρόβλ. Plin., *Nat. Hist.* XXXV, 46.)

1) Σκαρλ. Δ. Βυζαντ., *Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς*. 1856. σ. 254.

2) Βλ. Διήγησιν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου στ. 395 ἐν Wagner, *Medieval greek Texts* 1870. τ. I. σ. 75.—Βλ. καὶ θρήνον εἰς τὴν μεγάλην Παρασκευὴν ἐν Christ et Paranikas, *Antholog. carmin. Christianarum* p. 93. ἡ ποῖα ἄσματα μέλπω, τῇ σῇ ἐξόδῳ οἰκτιρμον; — ἐξόδισιν (Γ. Κωδιν., π. θεαμάτων σ. 47 Bon.)

3) Τοῦτο καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐγένετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Βλ. Διονυσ. Ἀλικαρνασ., N. 39 «Καὶ τὴν ἐκφορὰν τοῦ σώματος διὰ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς πόλεως ποιησάμενοι στενωπῶν.»

4) Ὃταν ὁ νεκρὸς εἶναι ἐπίσημος πυροβολοῦσιν ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν. Βλ. Ἀντωνιάδ., *Κρητικὴ* σ. 354.

5) Ἀντωνιάδ., αὐτ. σ. 353—354.

δεισιδαίμονες συγγενεῖς ὅταν ᾦναι ὁ πρῶτος τῆς οἰκίας νεκρός¹⁾. Ἐκ δὲ τῆς ἀκολουθούσης τὸ φέρετρον συνουδίας προπορεύονται μὲν οἱ ἄνδρες, ἔπονται δὲ λυσίκομοι αἱ γυναῖκες, ὥς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐγίνετο²⁾. Ἀμα φθάσωσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ νεκροταφείου ψάλλεται ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, καὶ ταύτης τελευτώσης διὰ τοῦ ᾄσματος «Δότε τελευταῖον ἀσπασμόν, ἀδελφοί, τῷ θανόντι» προσέρχονται ἅπαντες καὶ ἀσπάζονται τὸν νεκρὸν εἰς τὰ χεῖλη καὶ τὸ μέτωπον³⁾. Φέρουσιν ἀκολουθῶς τὸν νεκρὸν εἰς τὸν τάφον ὅπου ἐνθέντες αὐτὸν οἱ νεκροθάπται, εἰς δὲ ἱερεὺς ἐκφωνῶν τὸ τῆς Γραφῆς «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει» ἐπιχέει ὀλίγον ὕδωρ ἐπὶ τοῦ τάφου ἐκ λαγῆνου, ἣτις μετὰ ταῦτα θραύεται⁴⁾, καὶ δρᾶκα χώματος· ταῦτα δὲ ποιῶσιν ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ θανόντος ἐπιφωνοῦντες «Θεὸς ἀχωρέσοι του!»⁵⁾. Εἰς τινὰ μέρη ἀφ' οὗ τοποθετήσωσι τὸν νεκρὸν ἐντὸς τοῦ λάκκου ῥίπτουσιν ἐπ' αὐτοῦ ἀνημμένους ἄνθρακας, ἐπιχύνοντες καὶ κανδήλιον, ὅπερ λαμβάνουσιν ἐκ τῆς παρακειμένης κατοικίας⁶⁾. Ἀλλαχοῦ πρὶν ἢ τὸν τάφον καλύψωσι βάλλουσιν ἐπὶ τοῦ στόματος κεραμίδια ἐφ' ἧς εἰσὶ κεχαραγμένοι σταυροὶ ἢ πεντάλφα, εἰς ὧν τὰς γωνίας ἐγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ

Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας¹⁾, κατὰ τὴν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς συγκοπὴν [Ι. Χ. Μ(ήτηρ) Θ(εοῦ) Ν(ικᾶ). Ἰ(ησοῦς) Ν(αζωραῖος) Β(ασιλεὺς) Ἰουδαίων].

Οἱ τάφοι εἶναι ἀπλούστατοι ἀνακαλοῦντες εἰς τὴν μνήμην τοὺς ἀρχαιοτάτους τύμβους· ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ καίεται θυμίαμα²⁾ καὶ ἀνάπτεται ἐπὶ τινὰ χρόνον κανδήλιον, ὅπερ καὶ ἐν τῷ οἴκῳ γίνεται, ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἡμερονύκτια καίον ἀδιακόπως, καὶ ἀκοίμητον διὰ τοῦτο καλούμενον³⁾. Ἀλλαχοῦ εἰς τὸ μέρος ἐνθα ἐξεψύχησεν ὁ νεκρὸς ἄπτουσιν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας⁴⁾ ἢ καὶ ἐπὶ πολὺ λύχνον, καὶ θέτουσιν ἄρτους καὶ ἀγγεῖα μὲ ὕδωρ⁵⁾ ὅπως αἱ ψυχαὶ ἐπιστρέφουσαι τρώγωσι καὶ μὴ παραπονῶνται. «Ἀλλὰ ἀγγεῖα, λέγει ὁ ποιητὴς τῆς Κρητηίδος κύριος Ἀντωνιάδης,

θέτουσι μ' ὕδωρ, διπτοῦς προσαρμόζοντες ἄρτους,
 ἵν' ἀπομένουν τοῦ οἴκου ἐντός· καὶ κανδήλιον
 [δ' ἄμα
 ἄσβεστον ἔχον τὸ φέγγος, μὴ τύχη καὶ στρέψουν
 [ὀπίσω
 πάλιν αἱ δῶα ψυχαί, καὶ τὸν τόπον προσδoléψουν
 [ἐκείνον
 ἔρημον, ἄνευ τροφῆς καὶ ἄνευ πόσεως, καὶ εἴπουν
 [μὲ πόνον·
 «Φεῦ! ἐπελάθοντο τόσον ταχέως ἡμῶν, καὶ κάμ-
 [μίαν
 μέριμναν πλέον δὲν ἔχουν ὁπόσων ἀνάγκη μᾶς
 [θλίβει!»

1) Χ. Μεγδάνος, Ἡθικοὶ χαρακτῆρες 1818 σ. 273.

2) Νόμος Ἀττικὸς ἐκέλευε «βαδίζειν τοὺς ἄνδρας πρόσθεν, ὅταν ἐκφέρωνται, τὰς δὲ γυναῖκας ὀπίσθεν.» (Δημοσθεν., πρὸς Μακάριον § 62. — Λυσίας, π. Ἐρατοσθένους φων. α'. σ. 11.) Ἐν Ῥώμῃ γυναῖκες ἠκολούθουν κοπτόμεναι τὸ λείψανον, (Serv., ad Aen. III 67. — Cicero, de legg. II. 23. 59. — Plin., Nat. Hist. XI 37 § 157), αἱ δὲ θυγατέρες λυσίκομοι ἠκολούθουν τῶν γονέων τὸ φέρετρον (Πλούταρχ., Ῥωμαῖκ. κεφ. 14. — Petron., Satyr. 141.)

3) Βλ. St Sauveur, Voyage historique etc dans les isles. 1800 t. II p. 54.

4) Pouqueville, Voyage dans la Grèce t. IV. ch. 132. p. 409.

5) Ὁμοίως ὁ Ἀττικὸς νόμος ὁ καλεῶν τοὺς ἀτάφω περιτυχόντας σώματι ἐπιβάλλειν αὐτῷ γῆν (Αἰλιαν., Ποικ. ἱστ. Ε. 14.)

6) Πρωτόδικος, σ. 14.

1) Πρωτόδικος, αὐτ. — Tournefort, Relation d'un Voyage du Levant. τ. I σ. 126.

2) Wachsmuth, Das alte Griechen. σ. 424.

3) Πρωτόδικος, σ. 15. — Bybilakis, Neugriechisches Leben σ. 68 «wird ein Licht an das Kopfende seines (τοῦ νεκροῦ) Grabes gesetzt.»

4) Χ. Μεγδάνος, Λόγος Διογένους ἢ Ἡθικοὶ χαρακτῆρες. 1818. σ. 273 «καὶ εἰς τὸν ἐνταφιασμόν τοῦ νεκροῦ διατάσσεται ὁ δεισιδαίμων νὰ βάλωσι θυμίαμα, καὶ ὁδολὸν εἰς τὸ στόμα του· καὶ εἰς τὸν τόπον ὅπου ἐξεψύχησεν ἄπτει λύχνον τρεῖς νύκτας κατὰ συνέθειαν, καὶ παραθέτει καυχίον μὲ καθαρὸν νερόν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα κάμνει.» — Bybilakis, ἐνθ. αν. σ. 67—68 «bei den griechen Sitte . . . eine Lampe ἀκοίμητον λύχνον Ecke der Stube fortwährend brenner zur erhalten, woder Verstorbene sein Leben ausgehaucht hat.»

5) Χ. Μεγδάνος ἐνθ. αν.

Οὕτω καὶ σήμερον ἔτι προνοοῦν ὅτι κάτω τοῦ τάφου τρώγουσιν θανόντες καὶ πίνουσιν. 8)

Ἐν Κρήτῃ ἀποτίθεται ἐπὶ τοῦ τάφου λάγηνος πλήρης ὕδατος καὶ ἀφίεται ἐκεῖ ἡμέρας τεσσαράκοντα· διότι κοιμῇ δόξα ὑπάρχει ὅτι ἐν τῷ διαστήματι πούτῳ ἡ ψυχὴ περιφερομένη ὅπου παρευρέθη ζῶσα, πίνει ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου ἐπανερχομένη τὸ ἐσπέρας ²⁾. Τοῦτο δ' ἔχει ἴσως σχέσιν πρὸς τὴν πολλαχού τῆς Ἑλλάδος σωζομένην συνήθειαν τοῦ κενοῦν ὑδρίαν πλήρη ὕδατος κατὰ τὴν θύραν ἅμα τῇ ἐξόδῳ τοῦ λειψάνου, ὅπως λάβῃ ἀναψυχὴν τινὰ τὸ πνεῦμα τοῦ νεκροῦ ³⁾. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπεκράτει παρομοία τις ἰδέα, ἣν ἀναφέρει ὁ Δουκιανός ⁴⁾. «τρέφονται δὲ ἄρα ταῖς παρ' ἡμῶν χοαῖς καὶ τοῖς καθαγίζομένοις ἐπὶ τῶν τάφων· ὥς εἴ τῳ μὴ εἴη καταλελειμμένος ὑπὲρ γῆς φίλος ἢ συγγενής, ἄσιτος οὗτος νεκρὸς καὶ λιμώττων ἐν αὐτοῖς πολιτεύεται.»

Τὸ σχετικὸν πρὸς τοῦτο ἔθιμον τῶν ἀρχαίων τοῦ σπένδειν ἄκρατον οἶνον τοῖς νεκροῖς ⁵⁾ διεσώθη καὶ παρ' ἡμῖν· εἰς τιμὴν τῶν ἀποθανόντων χύνουσιν εἰς τὴν γῆν μέλανα οἶνον ⁶⁾ ἐν δὲ Μακεδονίᾳ, Τραπεζοῦντι, Καππαδοκίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ ἴσως συνειθίζουσι τὰς αὐτὰς τῶν ἐναγισμάτων ἡμέρας, ἀφ' οὗ ψάλλωσι μικρὸν τρισάγιον, νὰ σπένδωσιν οἶνον τοῖς νεκροῖς ⁷⁾· ἐν δὲ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ δι' ἐπίτηδες ὁπῆς ἐντὸς τῶν τάφων ἐγχέουσι οἶνον ⁸⁾.

1) Ἀντωνιάδ., Κρητικῆς σ. 347.

2) Πανδώρα, τ. XVII, σ. 331. — Byblaiakis, ἐνθ. ἀν. σ. 67. «hieraus müssen wir uns die bei den Griechen übliche Sitte erklären, vierzig Tage lang nach dem Tode für den Verstorbenen ein mit Wasser gefülltes Gefäß hinzustellen.»

3) Πρωτόδικος, σ. 43.

4) Δουκιαν., π. πένθους, § 9. (I. II p. 926 ed. Reitz.)

5) Δότ. § 19. σ. 934. Πρὸς Becker, Charicles, τ. III. σ. 421. — Hermann, griechische Privatalterth. σημειώσεις 32.

6) Ἀνθ. Γαζή, Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τ. III λ. Σπονδή.

7) Πρωτόδικος, σ. 47.

8) Felows, Travels in Asia minor. σ. 241. (γερμ. μετ.)

Οἱ νεκροὶ θάπτονται εἰς τὸν περίβολου τῶν ἐκκλησιῶν, ἀρχαιότερον μὲν ἐντὸς τῶν χωρίων, νῦν δὲ κατὰ τι βασιλικὸν διάταγμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μακρὰν τῶν οἰκιῶν. Εἰς εὐεργέτας τῶν ἐκκλησιῶν, εἰς ἱερεῖς, ἢ εἰς μεγάλους ἄρχοντας, κατ' ἐξαιρετικὴν χάριν ἐπετρέπετο νὰ θάπτονται καὶ ἐντὸς αὐτῶν τῶν ἐκκλησιῶν· ἐνίοτε τῶν προϋχόντων ἢ τῶν εὐπορωτέρων τὰ μνήματα κοσμεῖ ἀπλῇ πλάξ, ἢ καὶ ἀψὶς (καμάρα) τὸν τάφον ἐπιστέγουσα ¹⁾· καὶ ὁ μὲν τάφος μνημα, μνημοῦρι, λάκκος καὶ τάφος κολεῖται, τὸ δὲ νεκροταφεῖον κοιμητήριον ²⁾, καὶ περιβύλιον ³⁾, εἰρωνικῶς δὲ μεγάλη μάνδρα καὶ θυμαράκια.

Ἐν δὲ τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐχαράσσετο ἐπὶ τῶν τάφων σύμβολόν τι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νεκροῦ ἐμφαίνον· Οὕτως ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ναυτικῶν ἐγλυφον κώπην ἢ πλοιάριον, ἐπὶ τοῦ τῶν λιθοξόων σφύραν, καὶ οὕτω καθέξης ⁴⁾. Σμύρνη μάλιστα ἐν τῷ ναῶ τῆς Ἀγίας Φωτεινῆς σώζονται ἔτι μέχρι τοῦ νῦν τοιοῦτοι τάφοι.

Σπάνια εἰσὶν τὰ παραδείγματα τῶν θαπτομένων κατ' ἰδίαν παραγγελίαν εἰς τὰ κτήματά των ⁵⁾. Συνήθως ὅμως οἱ ποιμένες καὶ οἱ ἀγροδίαιτοι, ἂν πλησίον τοῦ τόπου, ἐνθα ἀπέθανον δὲν ὑπαρχῇ παρεκκλήσιόν τι, θάπτονται ἐπὶ λόφων, ἢ τῆς κορυφῆς ὀρέων. Γνωστὰ δὲ τὰ δημοτικὰ ἄσματα τὰ περιγράφοντα τάφους κλεφτῶν· ὁ κλέφτης τὴν αὐτὴν

1) Καὶ τὸν εἶχει θαμμένον εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον (Κρήτῃ) καὶ τοῦ εἶχει καμάραν καμωμένην (Pashley, Travels in Crete, vol. II. p.) Ἀντωνιάδου Κρητικῆς σ. 120.

2) . . . . . Μνημεῖον δ' ἐκείνη (ἡ καμάρα) ἦτο πλουσίου ἀνδρός τεθαμμένου πρὸ χρόνων ἐ-
[κείνου].

3) Wachsmuth, Das alte Griechenland im neuen σ. 125.

4) Πρωτόδικος, σ. 45.

5) Πρὸς H. Mathieu, la Turquie et ses differents peuples. t. II p. 115. «Les Grecs couvrent ordinairement les tombes des emblèmes profession du defunt.»

6) Πρωτόδικ., Δότ.

ἐκφράζει πάντοτε εὐχὴν, νὰ ταφῇ ὀρθίως μετὰ τοῦ ὅπλου του, ὅπως δύνηται ἐν κόλῳ νὰ πολεμῇ καὶ ἐν παράθυρον νὰ ἀνοιγῇ ἐπὶ τοῦ τάφου του ὅπως χαιρετᾷ τὰ πτηνὰ κατὰ τὴν ἀνοιξιν, καὶ τοὺς διερχομένους συντρόφους του ¹⁾). Ὁ δὲ ναύτης παρὰ τὸ προσφιλὲς αὐτοῦ στοιχεῖον ζητεῖ νὰ ὀρυχθῇ ὁ τάφος του, ὅπως ἀκούῃ τὰ μέχρι τοῦ νῦν διατηρούμενα ἀρχαῖκὰ παρακελεύσματα τῶν ναυτοπαίδων εἰς αὐτὰ, καὶ τὸν ἀρμονικὸν τῶν κυμάτων ῥόχθον, ὃν τοσάκις ζῶν ἀσμένως ἠκροάσθη ²⁾).

1) Παιδιά μου μὴ μ' ἀφίνετε ἔς τὸν ἔρημον τὸν
[τόπο,
γιατ' εἶν' τ' ἀρκούδια καὶ μετ' ὧν οἱ λύκοι καὶ
[μὲ πίνουν. (γρ. δὲ μ' ἀφίνουν)
Γιὰ πάρτε με καὶ σύρτε με ψηλὰ σὲ μιὰ ῥαχοῦλα,
κόψτε κλαδιὰ καὶ στρώστε μου καὶ βάλτε με νὰ
[κάτω,
καὶ φτιάστε μου τὸ μνημῆμά μου νὰ πέρνῃ διὰ νο-
[μάτους,
νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω.
Κι' ἀπ' τὴν δεξιὰ μου τὴ μεριὰ ἀφίστε παραθύρι,
νὰ μπαينوθαίνουν τὰ πουλιὰ τῆς ἀνοιξίς τ' ἀη-
[δόνια,
νὰ φέρουν χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Μπουκοδάλα.
(Passow, ἀρ. 104. σ. 84.)
Παιδιά μὲ τὰ χαντσάρια σας φτιάστε μου τὸ κυ-
[δοῦρι,
φτιάστε μου τὸ κυδοῦρι μου ἵνα μὲ διὰ νομάτους
νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ κι' ὁλόρτος νὰ γεμίζω.
Καὶ ἔς τὴν δεξιὰ μου τὴ μεριὰ ν' ἀφίστε παραθύρι,
νὰ κρούξ' ὁ ἥλιος τὰ ταχὺ, τὴ νύχτα τὸ φεγγάρι,
νὰ λάμπουν τὰ τσαπράζια μου, ν' ἀστράφτῃ τὸ
[σπαθί μου,
κι' ὅταν περνοῦν κλεφτόπουλα νὰ μὲ καλημερίζουν·
—Καλὴ σου μέρα, Γιώτη μου.—Καλῶς τὰ παλ-
[ληκάρια.

(Ζαμπελ., Ἀσμ. δημ. σ. 606.—Passow, Carminn popularia σ. 95.)

Καὶ κλειστὲ μου τὰ μάτια μου, φιλήστε μ' ἕνα
[ἕνα,
κόψτε κλαριὰ καὶ στρώστε μου, κλαριὰ προσκε-
[φαλάρια,
φτιάστε καὶ τὸ κυδοῦρι μου πλατὺ γιὰ διὰ νομά
[τους,
νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ, καὶ δίπλα νὰ γεμίζω.
(Ζαμπελ., σ. 695.—Passow, σ. 119). Πρὸς.
Passow, σ. 105 (Ζαμπελ., σ. 703. Εὐλαμπ.,
Ἀμάραντος σ. 22) σ. 120 καὶ σ. 125. (Tomaseo, Canti popolari t. III. p. 340.)

2) Τὸν ναύκληρον παρακαλῶ καὶ τὸν καρδοκώρη, νὰ μὴ μὲ θάψουν ἔς ἐκκλησιά, μηδὲ ἔς μοναστήρι, μόνον ἔς τὴν ἀκρὴ τοῦ ἑλίου, ἔς τὸν ἄμμον ἀπο-
[κάτω.

Ὁ λαὸς σέβεται τοὺς τάφους, καὶ οὔτε κάθηται οὔτε πατεῖ ἐπ' αὐτῶν, νομίζων προσβλητικὸν τοῦτο διὰ τοὺς ἀποθανόντας. Ἐξ αἰτίας τῆς δοξασίας ταύτης ἀναφέρονται τὰ ἀκόλουθα εἰς δημοτικὰ ᾄσματα:

Πέρνα δεξιὰ καὶ θὲ ναύρης διὰ μνηματὰ χτισμένα.
Μὴν τὰ πατήσης, Γιώργό μου, τί κλαίουν καὶ τὰ

[δύο τους,
καὶ βγαίνουν ἄγριας φωνᾶς καὶ μπουμπουνᾶς ὁ
[λόγγος·

—Τί φταίμε τὰ διὰ ἔρημα τὰ κατασκοτωμένα;
Ποιὸς εἶναι κ' ἤρτε καὶ πατεῖ τὴν πλάκα τοῦ μνη-
[μάτου;

Δὲν φτάνει κλπ.

Μὲν ἤρτε νὰ χάσωμε καὶ τὸν γλυκύ μας ὕπνο. 1)

καὶ

Κ' ἕνα μνημ' ἦτον ξέχωρα ξεχωριστ' ἀπὸ τ' ἄλλα,
δὲν τὸ εἶδα καὶ τὸ πάτησα ἀπάνου ἔς τὸ κεφάλι,
κι' ἀκούω τὸ μνημ' καὶ βογγᾷ καὶ βαρυαναστε-
[νάζει·

* Ἄν ἦσαι Τοῦρκος, πάτει με· Ὁδριὸς, κορνιά-
[χτισέ με...

Δὲν ἤρτε τόπο νὰ διαβῇς καὶ ὁρόμο νὰ περάσῃς;
Μὲν ἦλθες καὶ μὲ πάτησες ἀπάνου ἔς τὸ κεφάλι.
Τάχα δὲν ἤμουν κ' ἐγὼ νιός, δὲν ἤμουν παλλή-
[καρις κλπ. 2)

καὶ ἐν παραλλαγῇ τοῦ ἀνωτέρω ᾄσματος:

Δὲν τὸ εἶδα καὶ τὸ πάτησα ἀνάμεσα ἔς τὰ μάτια,
κ' εἶχε τὰ μάτια τ' ἀνοιχτά κ' ἐμπήκε χῶμα μέσα. 3)

[Ἐπεται τὸ τέλος]

Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ

Ἐκαὶ οἱ ναύταις ν' ἀρχωνται ν' ἀκούω τὴ φωνή
[τους.

Ἐχετε γειάν, συντρόφοι μου, καὶ σὺ καρδοκώρη,
καὶ σὺ ἔα λῆσα μου γλυκὴ, γλυκότερο ἔα
[μὲ ὅλα.

Ἐλυωσαν τὰ ματάκια μου, ἔλυωσαν καὶ δὲ βλέπω.
(Fauriel, Chants popul. de la Gr. t. II. p. 106.
—Passow, σ. 275.)

Καὶ μένα νὰ μὲ θάψατε πίσω π' τὸν ἅγιον Γιώργη,
ν' ἀκούω τὰ μουτσόπουλα, ποῦ λέν ἐλῆσα ἰα-
[λῆσα

Passow, σ. 275. ἀριθ. 391 α.)

Ὁ Γερμανὸς Conze ἐξ οὗ τὸ ᾄσμα ὁ Passow παρέλαβε, μὴ γνωρίζων καλῶς τὴν γλῶσσαν, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων ᾄσμάτων ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντων φαίνεται, ἵσως ἔγραψε κακῶς ἀντὶ ν' ἀκούω τὰ μουτσόπουλα νὰ λέν τὸ ἔργα—λέσα.

1) Passow, σ. 114.—Σακελλαρ., Κυπρ. τ. III. σ. 24.

2) Passow, σ. 115.

3) Passow, σ. 116.